

Prof. dr. Naris Pojskić, naučni savjetnik
Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju Univerziteta u Sarajevu/ UNSA Institute for Genetic Engineering and Biotechnology
Scientific Adviser

Dr. Lejla Pojskić, viši naučni saradnik
Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju Univerziteta u Sarajevu/ UNSA Institute for Genetic Engineering and Biotechnology
Senior Scientific Adviser

Prof. dr. Kasim Bajrović, naučni savjetnik
Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju Univerziteta u Sarajevu/ UNSA Institute for Genetic Engineering and Biotechnology
Scientific Adviser

Prof. dr. Rifat Hadžiselimović, emeritus Prirodno-matematičkog fakulteta Univerziteta u Sarajevu i naučni savjetnik Instituta za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju Univerziteta u Sarajevu/ UNSA Faculty of Natural Sciences and Mathematics professor emeritus and Institute for Genetic Engineering and Biotechnology Scientific Adviser

UDK 378.4 : 316.422.42(497.6)

POLOŽAJ I ULOGA JAVNIH UNIVERZITETA U KONTEKSTU SAVREMENOG NAUČNOG I TEHNOLOŠKOG RAZVOJA

THE ROLE AND POSITION OF PUBLIC UNIVERSITIES WITHIN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT

Sažetak

Kompleksni problem revizije mjesta i uloge javnih univerziteta jedna je od najuočljivijih posljedica društveno-ekonomske transformacije u BiH. Zbog obostrano nerazjašnjenih odnosa društva i javnih univerziteta, a u klimi rastuće privatizacije i komercijalizacije visokog obrazovanja, javni univerziteti nisu u stanju da pravovremeno i adekvatno odgovore na zahtjeve internacionalnih trendova u razvoju obrazovnog i interaktivno povezanog naučno-tehnološkog sektora. To se direktno odražava na kvalitet obrazovnog procesa na svim nivoima, kvalitet naučnoistraživačkog rada i, samim tim, na ekonomsku kompetitivnost društva u cjelini.

Slijedeći dobro osmišljene strateške ciljeve razvoja visokog obrazovanja i nauke, neophodno je da javni univerziteti redefiniiraju sistem selekcije kadrova na svim

razinama obrazovanja, reorganiziraju nastavni i naučni rad na području cijele teritorije BiH i na taj način postavljaju standarde visokog obrazovanja koji će neminovno morati pratiti i ostali (nejavni) subjekti uključeni u procese visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini.

Da bi proces implementacije (samo)kontrole kvaliteta nastavnog i naučnog procesa bio moguć, javnim univerzitetima je neophodna puna autonomnost i objektivnost evaluacije po EU-standardima, za koje se pripremamo. Javnim univerzitetima u BiH je nametnuto breme korjenitih i historijski važnih društvenih i unutrašnjih promjena, bez ozbiljne podrške za vlastite reforme i pozicioniranje u sveukupnom sistemu obrazovanja i društveno-ekonomskih odnosa. Zato je neophodno adekvatno aktivirati jedino mjesto koncentriranja stvarne intelektualne snage koje društvo može i treba preusmjeriti ka savremenom naučno-tehnološkom i svakom drugom razvoju.

Ključne riječi: javni univerziteti, istraživanje, inovacije, visoko obrazovanje, nauka i tehnologija, izazovi u društvu

Summary

The complex issue revising the role and position of public universities is one of the most tangible consequences of socio-economic transformation in B&H. In an environment characterized by growing privatization and commercialization of HE and due to mutual and substantial lack of understanding between society and public universities, the public universities are not capacitated to respond to growing demands of global trends in Education as well as interlinking Science and Technology. This produces a direct impact on the quality of research and innovation as well as on country's overall economic competitiveness.

Only by following well defined strategic goals of HE and S&T, the public universities should redefine system of staff selection on all levels of education – from elementary to higher, reorganize research and education programs on the territory of B&H and in that way establish the standards or minimum requirements that are necessary to be followed by non-public institutions involved in higher education in B&H.

In order to introduce the quality management culture into research and education processes, public universities need to keep their full autonomy and objectivity of evaluation according to EU validated standards for we are preparing.

Public universities take up the burden of substantial and historical societal challenges, with no significant public support for its repositioning in overall education and socio-economical system. Therefore it is necessary to activate the rare propulsive points of true intellectual power that are able to drive B&H society towards contemporary flows of scientific, technological and wider societal progress and development.

Keywords: public universities, research and innovation, higher education, science and technology, societal challenges

Uvod

Visokorazvijena društva svoj prosperitet zasnivaju na permanentnom podizanju kvaliteta obrazovne forme i suštine. Odsustvo kvaliteta i kontinuiteta ovakve politike prema općem i visokom obrazovanju dovelo je do hronično zabrinjavajućeg stanja u visokom obrazovanju ne samo u Bosni i Hercegovini nego i u drugim zemljama u regionu. Ovakvo stanje, nažalost, ostaje na razini dijagnoze, bez uočljivih mjera za otklanjanje nagomilanih problema. Kompleksnost pitanja odnosa šire društvene zajednice prema trenutnom statusu visokog obrazovanja dodatno se usložnjava novonastalim društveno-ekonomskim prilikama koje su proizašle iz dugotrajnog i za visokoškolske ustanove mukotrpnog procesa tranzicije. S jedne strane, postavlja se pitanje kvaliteta postignutog znanja – stečenih kvalifikacija, a s druge strane, apsorpcije znanja i stručnosti od industrijskog i akademskog sektora.

Pitanje kvaliteta edukatora i edukativnog procesa

Kontinuitet međugeneracijskog transfera kvalitetnog znanja narušen je stalnim društvenim pomjeranjima i stvarnim odnosom društva prema javnim ustanovama obrazovanja. Nepovoljne prilike za napredak i razvoj visokog obrazovanja ne mogu opravdati ni uobičajene poteškoće i u prosječnim tranzicijskim sredinama koje nisu spremne na adaptaciju „u hodu“ na novonastale društveno-ekonomske tokove. Istovremeno baš takvim društvima je vitalno potreban urgentan odgovor na te izazove metodama racionalizacije svojih kapaciteta putem definiranja nacionalne (ne etničke) strategije razvoja visokog obrazovanja na državnoj razini. To se direktno odražava na kvalitet obrazovnog procesa na svim nivoima, kvalitet naučnoistraživačkog rada i, samim tim, na ekonomsku kompetitivnost društva u cjelini. Nepopularnost edukatorskog zanimanja izaziva efekat „začaranog kruga“: negativna selekcija edukatora ne samo na nastavničkim nego i u ostalim profesijama koje su uključene u srednjoškolsko i akademsko obrazovanje. Takva praksa zatvara krug uzročno-posljedičnih veza u cjelokupnom sistemu obrazovanja; na univerzitete pristižu generacije potprosječno obrazovanih, od kojih potprosječno osposobljeni edukatori formiraju, za razvojne potrebe, nedovoljno osposobljene kadrove. Takvi kadrovi ulaze u selekciju nove generacije edukatora. Kao poseban problem ističe se nekompetentna selekcija kadrova na početnoj razini saradnika i svim ostalim stepenicama napredovanja. Dosadašnja praksa da preko 95% novoizabranih asistenata karijeru završi kao redovni profesor ili naučni savjetnik sugerira nam da je (relativna) neuspješnost u granicama statističke

(standardne) greške, što bi bio veliki uspjeh – ako pouzdano ilustrira (ne)stvarno stanje u kadrovskoj strukturi javnih univerziteta. Sekundarna posljedica navedenih problema i nedostatka znanja i osposobljenosti je nedostatak naučne i istraživačke inicijative u akademskom i industrijskom miljeu te opća društvena nesigurnost i neadekvatnost u izazovima globalnog i regionalnog naučnog i tehnološkog razvoja.

Slijedeći dobro osmišljene strateške ciljeve razvoja visokog obrazovanja i nauke, neophodno je da javni univerziteti redefinišu sistem selekcije kadrova na svim razinama obrazovanja kako bi se zaustavio negativni trend u kvalitetu visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Da bi proces implementacije (samo)kontrole kvaliteta nastavnog i naučnog procesa bio moguć, javnim univerzitetima je neophodna puna autonomnost i objektivnost evaluacije po EU-standardima, za koje se pripremamo.

Edukativni ili edukativno-istraživački univerziteti?

Kompleksni problem revizije mjesta i uloge javnih univerziteta jedna je od najuočljivijih posljedica društveno-ekonomske transformacije u BiH. Zbog obostrano nerazjašnjenih odnosa društva i javnih univerziteta, a u klimi rastuće privatizacije i komercijalizacije visokog obrazovanja, javni univerziteti nisu u stanju da pravovremeno i adekvatno odgovore na zahtjeve internacionalnih trendova u razvoju obrazovnog i interaktivno povezanog naučno-tehnološkog sektora. To se direktno odražava na kvalitet obrazovnog procesa na svim nivoima, kvalitet naučnoistraživačkog rada i, samim tim, na ekonomsku kompetitivnost društva u cjelini.

Kao druga lako uočljiva posljedica, ranije spomenute društveno-ekonomske transformacije u BiH, jeste hiperprodukcija privatnih subjekata visokog obrazovanja koji u nejasnim zakonskim odredbama o akreditaciji institucija visokog obrazovanja vide svoju šansu za isplativi biznis. Privatizacija sektora visokog obrazovanja je socio-ekonomska neminovnost i kao takva ona mora biti stavljena u jasno definirane zakonske okvire za standard kvaliteta. Za razliku od javnih ustanova visokog obrazovanja, privatne visokoškolske ustanove ne nose breme društvene odgovornosti. Prema konceptu dostave znanja, njihova je uloga isključivo edukativna. Poznato je da su samo edukativno-istraživački univerziteti stvarni generatori društvenog razvoja. Nepovoljni trendovi lokalnog i globalnog ekonomskog razvoja doprinijeli su slabljenju inovativne i istraživačke komponente javnih univerziteta. U prvom redu tu se navode finansijska oslabljenost javnih ustanova obrazovanja i nauke, nedostatak javnih fondova za finansiranje

nauke, neracionalnost i nedovoljna utilizacija postojećih tehničkih i kadrovskih kapaciteta i loša komunikacija među javnim subjektima akademskog i industrijskog sektora. Poređenjem sa postojećim standardima uspješnosti u oblasti visokog obrazovanja i nauke vidljivo je i prema omjeru nastavnog kadra i studenata da, u konkretnom slučaju Univerziteta u Sarajevu, postoje dodatni tehnički razlozi za smanjenje obrazovne i istraživačke učinkovitosti. Naime, prema ovim komparacijama, omjer nastavnog osoblja i studenata na Univerzitet u Sarajevu je 1:20, dok je taj omjer kod pet najboljih svjetskih univerziteta prema Šangajskoj listi 1:5.

Javni univerziteti kao nosioci visokog obrazovanja i nauke trebaju redefiniirati sistem selekcije kadrova na svim razinama obrazovanja, reorganizirati nastavni i naučni rad na području cijele teritorije BiH i na taj način postaviti standarde visokog obrazovanja koji će neminovno morati pratiti i ostali (nejavni) subjekti uključeni u procese visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Iako, po svemu sudeći, privatni visokoškolski subjekti ne predstavljaju trenutnu realnu konkurenciju javnim bh. univerzitetima, pogotovo na polju naučnog i tehnološkog razvoja, neophodno je da javne ustanove visokog obrazovanja u BiH aktiviraju intrinzičke mehanizme predikcije globalnih društvenih tokova i preadaptacije na očekivane promjene kreiranjem realnih planova razvoja visokog obrazovanja i uskovezanog naučnog i tehnološkog usavršavanja.

Zaključak

Javnim univerzitetima u BiH je nametnuto breme korjenitih i historijski važnih društvenih i unutrašnjih promjena, bez ozbiljne podrške za vlastite reforme i pozicioniranje u sveukupnom sistemu obrazovanja i društveno-ekonomskih odnosa. Zato je neophodno adekvatno aktivirati jedino mjesto koncentriranja stvarne intelektualne snage koje društvo može i treba preusmjeriti ka savremenom naučno-tehnološkom i svakom drugom razvoju. Što hitnije, tim bolje, moraju se postaviti kratkoročni i dugoročni ciljevi transformacije javnih univerziteta, čija je obaveza da, u datim okolnostima, nalaze optimalna rješenja za stimuliranje općedruštvenog i vlastitog prilagođavanja, usaglašena sa mogućnostima koje pruža aktivirani Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju EU. K tom cilju neophodni su konkretni programi restauracije i adaptacije dosad zakržljalog sistema ostvarivanja obrazovne i naučnoistraživačke djelatnosti. Takvi projekti bi nezaobilazno trebali obuhvatiti najmanje slijedeće elemente:

1. u postojećoj konstelaciji bujanja broja visokoškolskih institucija, javni univerziteti se, svojim primjerom, moraju nametnuti kao žarišta i nosioci razvoja visokog obrazovanja i naučne i tehnološke misli, razbijanjem psihologije prosječnosti i poređenja sa slabijima od sebe;
2. jedan od prvih koraka u tom pravcu je svakako kompetentna selekcija kadrova na početnoj razini saradnika i svim ostalim stepenicama napredovanja. Dosadašnja praksa objektivno nam sugerira da je statistika napredovanja mladih saradnika na javnim univerzitetima nerealna;
3. poseban problem je negativna selekcija edukatora ne samo na nastavničkim nego i u ostalim profesijama koje su uključene u srednjoškolsko i akademsko obrazovanje. Krug uzročno-posljedičnih veza u cjelokupnom sistemu obrazovanja podrazumijeva da na univerzitate pristižu generacije potprosječno obrazovanih, od kojih potprosječno osposobljeni edukatori formiraju, za društveno-razvojne potrebe, nedovoljno osposobljene kadrove;
4. sistem selekcije talentiranih mladih istraživača i saradnika, a osobito akademskog napredovanja i usavršavanja, uz probleme komunikacije sa proizvodnim sektorom, već se pokazao kao ozbiljna zapreka daljnjem društvenom napretku;
5. mi smo mala, siromašna i ratom unesrećena zemlja koja ne smije dopustiti fragmentaciju i širu disperziju kadrovskih, tehničkih i infrastrukturnih potencijala. Koncentracija već postojećih bi omogućila daleko veće domete i u nastavno-naučnoj i naučnoistraživačkoj djelatnosti. Zato je u svakoj oblasti na svakom javnom univerzitetu i BiH u cjelini neophodno markirati naj snažnije centre koji bi na moguće načine formalnog povezivanja mogli značajno doprinijeti unapređenju svake takve djelatnosti i društva u cjelini;
6. također je neophodno da se javni univerziteti nametnu kao kvalificiran partner organa vlasti i civilnog sektora u procesima profiliranja školovanih kadrova, uz razvoj fleksibilnog sistema upisa na (standardizirane ili „po narudžbi“) studijske programe;
7. neupitna je i odgovornost javnih univerziteta (pred svojim osnivačima i društvu u cjelini) za aktivnije uključivanje u formuliranje temeljne legislative i pratećih akata, čije su norme (pre)često ostajale nedorečene ili neprovođive;
8. JU trebaju zadržati stečeni status nositelja razvoja i progresa, pri čemu bi posebnu pažnju trebalo fokusirati na postojeća žarišta propulzivnih pravaca naučnoistraživačkog rada. U tom cilju neophodno je markirati željene pravce razvoja naučnoistraživačkog

- rada i u okvirima datih okolnosti pružati im podršku u osposobljavanju da prate tekuće procese razvoja pripadajućih nauka;
9. međuuniverzitetska i međunarodna saradnja JU je u uočljivoj usponu, ali je još daleko od potrebne razine. Zaboravlja se opća zakonitost u prirodi i društvu da svaka izolacija zahvaćene sisteme vodi u degradaciju i propast;
 10. pitanje kolektivne odgovornosti javnih univerziteta za prosperitet društva u cjelini se zaobilazi kao naslijeđeni balast još iz predratnih vremena. Javni univerziteti imanentno i postoje zato da ostvaruju definirane potrebe svojih osnivača i šire od toga, što je također prirodna odrednica svake edukacijske i naučnoistraživačke djelatnosti;
 11. uz proces prilagođavanja novonastalim okolnostima javni univerziteti, posebno oni veći, imaju profesionalno-etičku i javnu obavezu da razvijaju preadaptacije za očekivane promjene (na bazi dosadašnjeg razvoja komparabilnih evropskih zemalja). Bez jasne strategije i ambicioznih vizija teško je očekivati promjene postojećeg stanja i u materijalno bogatijim zemljama.

Literatura

1. World Bank Technical Assistance Project (P123211) 2013. Western Balkans Regional R&D Strategy For Innovation, Country Paper Series: Bosnia and Herzegovina. [online] Dostupno na: <http://www.worldbank.org/en/events/2013/10/24/balkans-innovation-event#2> [25. 2. 2015.].